

Romeinse bewoning in het tracé van de verlengde Frieslandweg te Emmen, provincie Drenthe

M.J.M. de Wit

ARC-Publicaties 29

Groningen
2000
ISSN 1574-6879

DE NOORT

ZEE

GALLIÆ

PARS

Paris

Reims

© Metz

INHOUD	
VOORWOORD	5
INLEIDING	7
aanleiding voor het onderzoek	
ligging van het terrein	
doel van het onderzoek	
onderzoeksstrategie en werkwijze	
RESULTATEN	12
grondsporen	
vondstmateriaal	
botanisch onderzoek	
CONCLUSIE	21
LITERATUUR	26
AFBEELDINGEN	27
BIJLAGE I	
boorstaten	28
BIJLAGE II	
documentatie	30
COLOFON	33

VOORWOORD

Het was met recht *archeologie rond de millenniumwisseling*. Het archeologisch onderzoek in het verlegde tracé van de Frieslandweg te Emmen speelde zich af in de donkere dagen voor Kerstmis en de eerste dagen van de nieuwe eeuw. De dagen waren kort en het weer koud. Dat leverde bizarre plaatjes op van ingesneeuwde vlakken en medewerkers die zich op allerlei wijzen tegen het barre weer wapenden. Het lag oorspronkelijk in de bedoeling het werk, in de vorm van een Aanvullend Archeologisch Onderzoek uit te voeren, maar de resultaten waren dermate veelbelovend dat de opgraving werd uitgebreid.

Het was aan de goede medewerking en de interesse van de Gemeente Emmen te danken dat het onderzoek snel en ononderbroken kon worden uitgevoerd. Vooral de inzet van Dhr. G. de Leeuw was daarbij van belang.

Bij het onderzoek werd met veel genoegen gebruik gemaakt van de medewerking van de vrijwilligers van de Stichting Archeologie & Monument uit Emmen. Zonder hun inzet was de opgraving zeker niet zo succesvol geweest.

Het was voor de medewerkers van Archaeological Research & Consultancy een eer en genoegte dit archeologisch onderzoek te mogen uitvoeren. De resultaten spreken niet alleen voor zichzelf, maar zijn ook een belofte voor de toekomst als er in de omgeving van deze site meer onderzoek zal worden uitgevoerd.

Jan Schoneveld
Directeur ARC

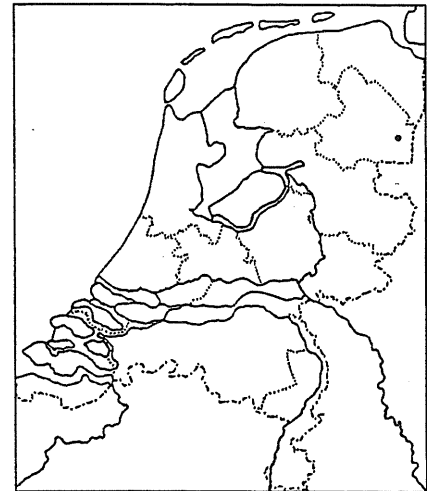
INLEIDING

Aanleiding voor het onderzoek

In januari 2000 wordt te Emmen begonnen met de voorbereidingen van de verlegging van de Frieslandweg (afb. 1). Deze weg wordt een stukje naar het noorden opgeschoven en gaat aansluiten op de Weerdingerstraat om zo voor een betere verkeersdoorstroom te zorgen.

De wegverlegging is aan de zuidelijke rand van de Emmeres gepland, een terrein dat archeologisch interessant is. Op de es liggen het bekende langgraf (hunebed D 43) van Emmen, hunebed D 42 en een verdwenen hunebed (D 43a). Tevens is het hoogste punt van de Hondsrug op de Emmeres gesitueerd. In oktober 1999 nam de gemeente Emmen contact op met Archaeological Research & Consultancy BV (ARC) uit Groningen met het verzoek hen een offerte voor archeologisch onderzoek te doen toekomen.

Begin december 1999 werd door het ARC een begin gemaakt met dit onderzoek.

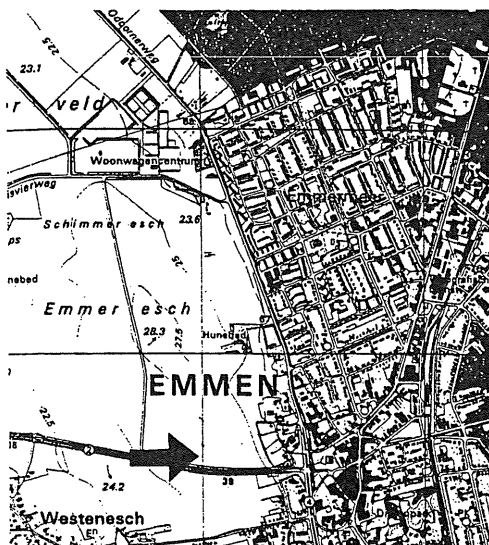

Afb. 1 De ligging van Emmen

Ligging van het terrein

De Frieslandweg (N 31) ligt ten westen van Emmen en verbindt het dorp met de A 28. De weg loopt door tot Drachten.

De Frieslandweg wordt op het punt waar hij Emmen binnenkomt verlegd. Het onderzoeksgebied bevindt zich op het akkerland net ten noorden van de huidige Frieslandweg, een terrein van ongeveer 200 bij 40 meter (kaartblad 17H, coördinaten 256.250/534.500)(afb. 2). In het akkerland is een zeer duidelijk hoogteverschil merkbaar; van het oosten naar het westen loopt het terrein aanzienlijk op.

Afb. 2 De ligging van het onderzoeksgebied

Doel van het onderzoek

Doel van het onderzoek was te bepalen in hoeverre het esdek op het terrein nog aanwezig en/of intact was en of zich onder het esdek nog sporen van archeologische waarde bevonden.

Esdekken zijn in de Middeleeuwen aanbrachte lagen plaggen en mest die gebruikt werden als akkerland. Deze essen zijn over het destijds bestaande landschap aangelegd en dekken daarmee eventuele sporen uit een eerdere periode af.

De conserverende werking van de esdekken zorgt ervoor dat de onderliggende sporen goed bewaard blijven.

Onderzoeksstrategie en werkwijze

Fase 1

Om aan de eerste helft van de doelstelling van het onderzoek, het bepalen van de conditie van het esdek, te voldoen, werd door het ARC een booronderzoek op het bestemmingsterrein uitgevoerd.

Dit booronderzoek vond plaats op 3 december 1999 en werd uitgevoerd door Drs. B.Bijl en Mevr. Drs. M.J.M. de Wit. Er werd in drie raaien geboord; om de 25 meter werd een boring gezet.

Op de oostelijke helft van de toekomstige wegverlegging kon niet worden geboord, aangezien zich hier een parkeerplaats, bomen en een wei met paarden bevonden. Op het westelijk deel, dat bestond uit gras- en akkerland, werden in totaal 30 boringen gezet (afb. 3). Er werd gebruik gemaakt van een zandguts.

Uit de boorstaten (zie tabel 1) bleek dat direct onder de bouwvoor esdek aanwezig was met een gemiddelde dikte van 15 cm; onder het esdek zat het vaste zand.

Het esdek was op veel plaatsen nog intact.

In de bouwvoor werd veel vuursteen en aardewerk gevonden.

Aangezien het vaste zand op zeer geringe diepte onder het maaiveld zit (gemiddeld zo'n 50 à 60 cm) en eventuele archeologische sporen bij de wegverlegwerkzaamheden daarom zeer zeker zullen verdwijnen, werd de gemeente Emmen door Dr. W.A.B. van der Sanden, provinciaal archeoloog van Drenthe en Drs. T. van den Berg, medewerker Planvorming en Ruimtelijke Ontwikkeling in de regio Noord van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, geadviseerd een proefsleuvenonderzoek uit te laten voeren.

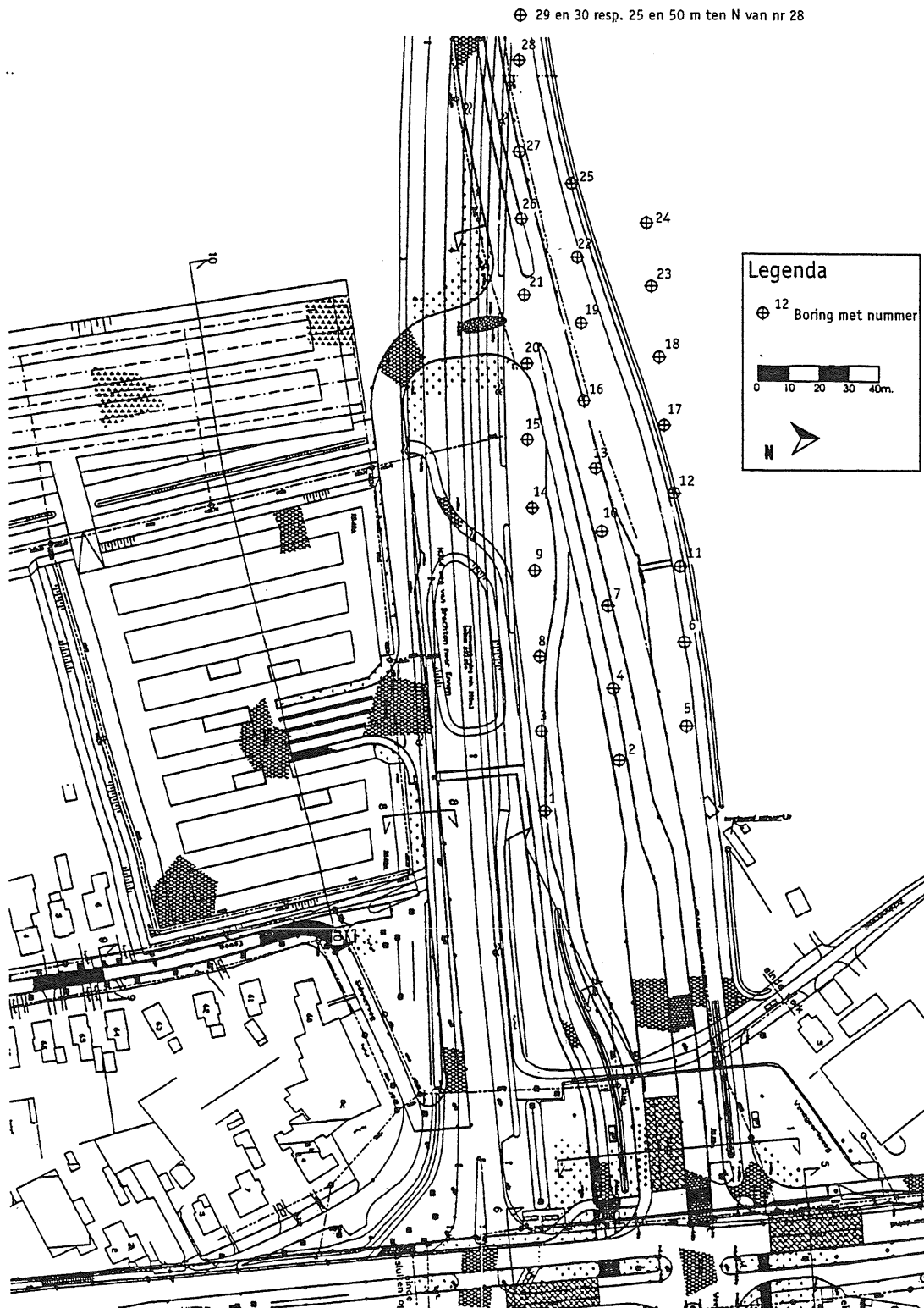
Fase 2

Voor het tweede deel van de doelstelling, het bekijken of er zich archeologisch interessante sporen onder het esdek bevinden, kan in eerste instantie gebruik worden gemaakt van het trekken van proefsleuven.

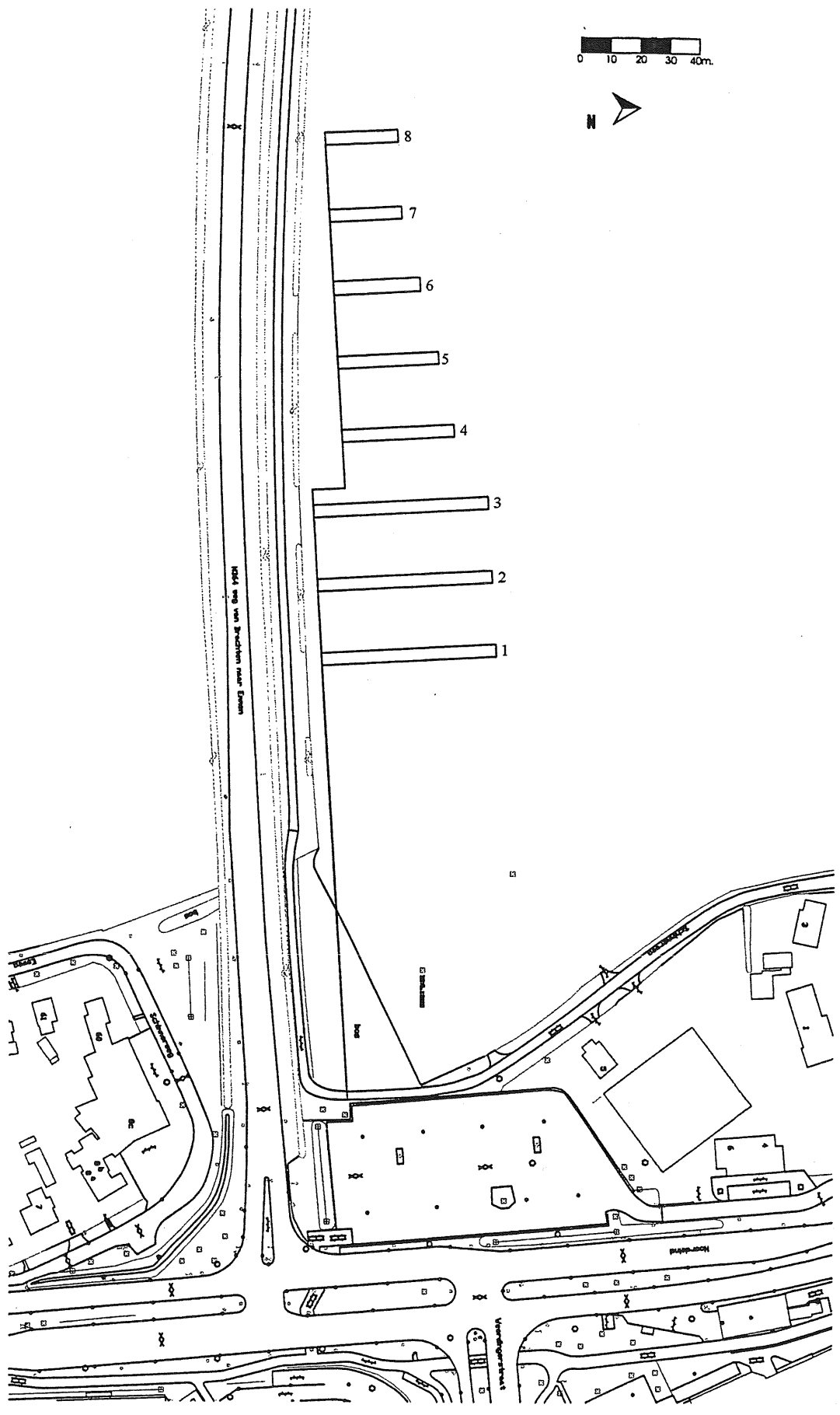
Het doel van een proefsleuvenonderzoek is om steekproefsgewijs te kijken wat er zich in de bodem bevindt. Bij voldoende resultaat kan dan overwogen worden bepaalde proefsleuven uit te breiden en een groter gebied van het terrein te onderzoeken. Met dit proefsleuvenonderzoek werd op 13 december 1999 door het ARC gestart. Het werd uitgevoerd door dhr. H. B. Huizenga, Drs. K. Al-Qaisi en mevr. Drs. M.J.M. de Wit. Op het terrein waar eerder het booronderzoek had plaatsgevonden, werden van oost naar west om de 20 meter in totaal 8 smalle sleuven van 4 meter breed aangelegd. De sleuven lagen noordzuid. De achterliggende gedachte hiervan is dat huizen in vroeger tijden veelal oostwest werden gebouwd vanwege de heersende windrichting; wanneer de sleuven noordzuid liggen wordt de kans dat een huisplattegrond aangesneden vergroot.

Proefsleuven 1 t/m 3, die op het oostelijk, lager gelegen deel van het onderzoeksterrein werden aangelegd, leverden afgezien van een greppel geen sporen op. Proefsleuven 4 t/m 7, die op het oplopende hoger gelegen deel van het terrein werden aangelegd, zaten echter boordevol sporen. In proefsleuf 8 tenslotte, werden weer geen sporen aangetroffen (afb. 4).

De gemiddelde hoogte van het vlak in proefsleuf 1 was 23,85 meter boven NAP en die van het vlak in proefsleuf 8 25,55 meter boven NAP; een verschil van meer dan anderhalve meter.

Afb. 3 Het onderzoeksgebied met boorpunten

Afb. 4 De ligging van de proefsleuven

De aangetroffen sporen in proefsleuven 4 t/m 7 bestonden voornamelijk uit greppels en paalsporen. Van een aantal paalsporen in proefsleuven 5 en 6 was duidelijk dat ze bij elkaar hoorden en dat er hier sprake was van een huisplattegrond. In een van de sporen werd een vrijwel complete voorraadpot aangetroffen (vondstnr. 1), die te dateren is in de 2e/3e eeuw na Chr. (Van Es, 1967: p. 217, fig. 22)(afb. 5). In de pot lagen twee stenen; onder één van de stenen lag een scherf die bij nader inzien een wandfragment van de voorraadpot bleek te zijn. Bij de pot werden scherven gevonden van andere potten. Bij het bekijken van het aardewerk door Mevr. Drs. A. Ufkes & Drs. J.N. Lanting bleek dat zich onder deze scherven een heel klein scherfje terra sigillata, luxe Romeins importaardewerk, bevond.

Het onderzoek toonde aan dat het terrein archeologische waarde heeft en hier zeer waarschijnlijk sprake is van een nederzetting uit de Romeinse tijd. Naar aanleiding van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek besloot de gemeente Emmen dat het ARC het onderzoek voort mocht zetten. Dit vervolgonderzoek hield in dat dat deel van het onderzoeksterrein waar de sporen zich bevonden, het westelijk deel, vlakdekkend zou worden opgegraven.

Afb. 5 Voorraadpot, 2e/3e eeuw n. Chr. (vondstnr. 1)(foto: ARC)

Fase 3

Het vlakdekkend onderzoek vond plaats van 20 t/m 24 december 1999 en van 5 t/m 12 januari 2000; Drs. B. Bijl, Drs. J.L. van Beek en leden van de Stichting Archeologie & Monument versterkten gedurende langere of kortere tijd het onderzoeksteam. In totaal werd er zo'n 2650 vierkante meter opgegraven. Aangezien in de twee weken die het onderzoek duurde niet de gehele westkant van het onderzoeksgebied kon worden onderzocht, werd geprobeerd zoveel mogelijk de kern van de nederzetting op te graven. Daartoe werden de stukken terrein tussen proefsleuf 4 t/m 7 onderzocht en werden ten westen van sleuf 7 en aan de zuidkant van sleuf 4 tot 7 nog eens twee nieuwe putten aangelegd.

RESULTATEN

In de proefsleuven 4 t/m 7 en de werkputten 9 t/m 16 werd een groot aantal bewoningssporen aangetroffen. In totaal werden drie huisplattegronden, vier hutkommen, een spieker, vijf waterkuilen en een groot aantal greppels opgegraven (afb. 6). Uit de sporen kwam een grote hoeveelheid inheems Romeins aardewerk.

Grondsporen

Huisplattegronden (determinatie Dr. P.B. Kooi, Prof. Dr. H.T. Waterbolk)(afb. 7)
Huis I ligt in het midden van het opgegraven terrein; het is deels bewaard gebleven. Helaas wordt de gehele noordzijde van het huis oversneden door een brede greppel en het midden van het huis door waterput V. De plattegrond heeft een lengte van 30 meter en is 5,5 à 6 meter breed.

Door de verstoringen is het moeilijk huis I tot een bepaald type te rekenen. Huis I heeft nog het meest weg van type Fochteloo, de voorloper van type Peelo A en is te dateren in de 2e/3e eeuw (Kooi e.a., 1987). Dit type huis bestaat uit drie delen: een stal-, midden- en woongedeelte. Het stalgedeelte bevond zich aan de westkant, het woongedeelte aan de oostkant.

In de lange zijden van een huis van type Fochteloo zaten twee paar ingangen tegenover elkaar, één paar in het woongedeelte en één paar op de overgang woon- en stalgedeelte; deze zijn ook bij huis I gevonden. De ingang in de korte zijde van het stalgedeelte die normaal gesproken bij dit type wordt aangetroffen, kon echter in de plattegrond van huis I niet worden aangewezen.

Huis II ligt ten oosten van huis I; beide huisplattegronden overlappen elkaar deels. Van de plattegrond van huis II is maar zeer weinig over gebleven. Het huis is 6 meter breed en ongeveer 27 meter lang¹.

Hoewel dit huis nog moeilijker te determineren is dan huis I, lijkt het toch het meest op type Fochteloo. Huis II is ouder dan huis I (Kooi, mond.med.).

'Huis' III werd aangetroffen aan de zuidkant van het opgravingsterrein². Helaas kon maar een deel van de plattegrond onderzocht worden; het grootste deel ervan ligt onder de Langgrafweg die ten zuiden van het opgravingsterrein loopt. Alleen de noordoosthoek kon worden opengelegd en onderzocht.

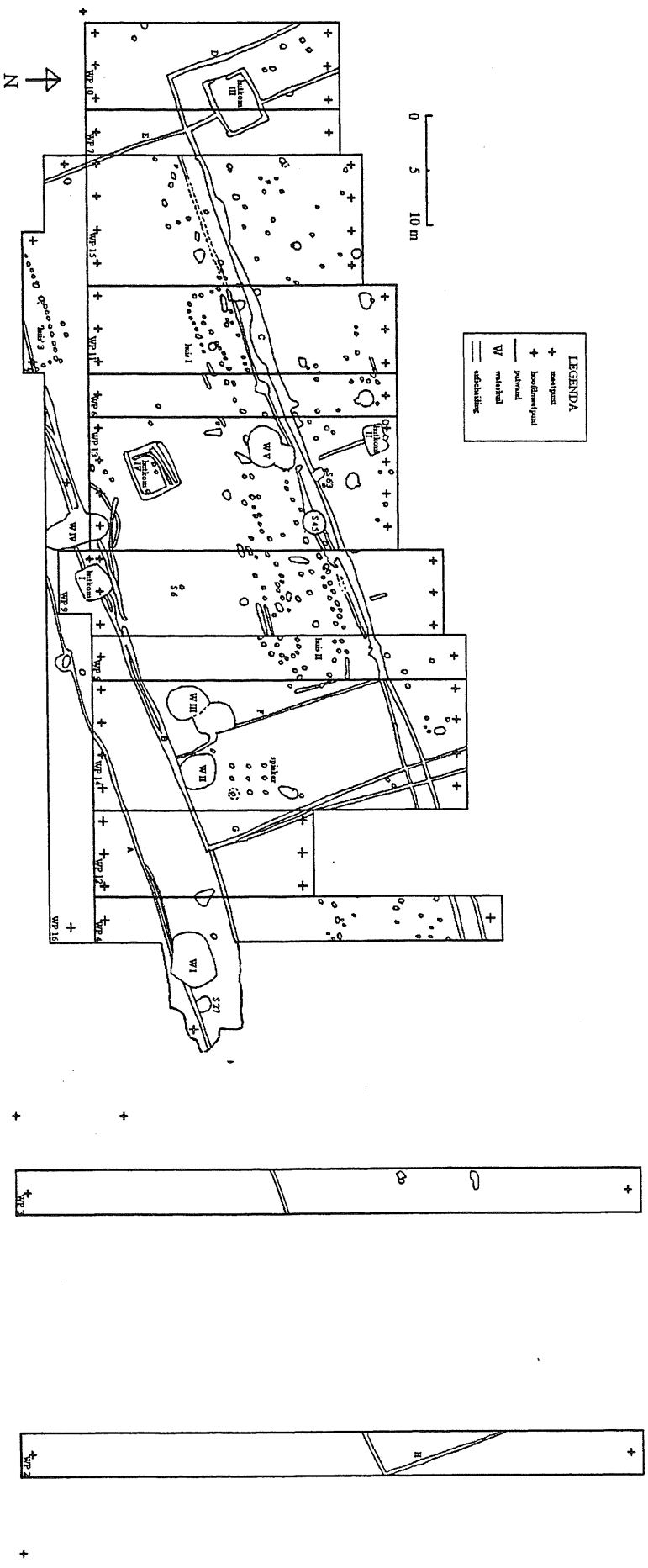
De plattegrond was zeer duidelijk; de palen (die overigens zeer dicht op elkaar zaten) en een ingangspartij waren goed herkenbaar. Bij het couperen bleek dat de palen niet zo diep gingen, ongeveer 20 cm. Helaas zijn er geen vondsten in de sporen van de plattegrond gedaan. Indien de plattegrond inderdaad die van een huis is, hangt de datering dus volledig af van de typologie. En dit laatste blijkt een probleem; van 'huis' III zijn te weinig sporen teruggevonden om het aan een bepaald type toe te schrijven.

Hutkommen.

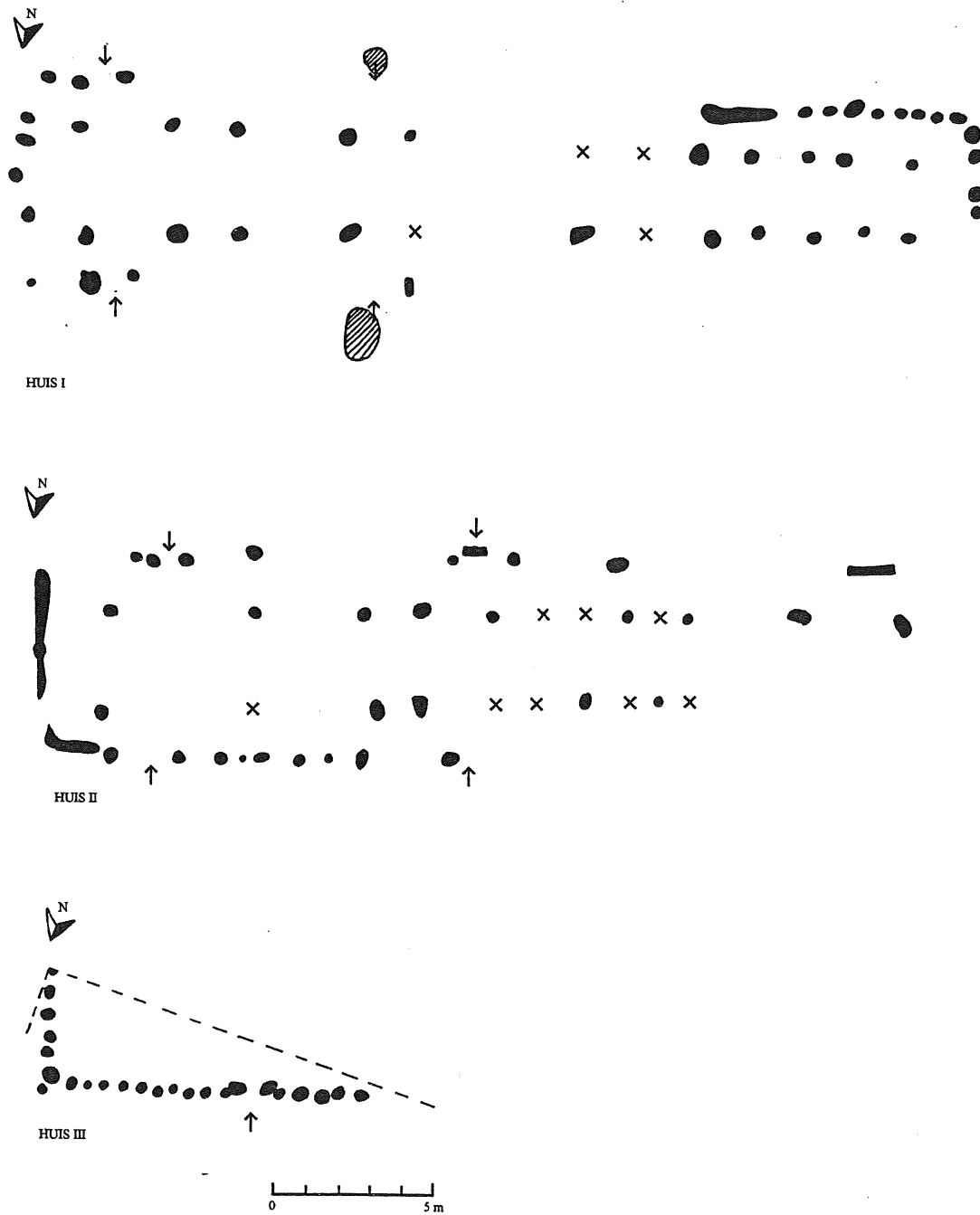
Komhutten zijn deels in de grond ingegraven bijgebouwtjes, die gebruikt werden voor ambachtelijke doeleinden. De wanden van deze komhutten bestonden uit ofwel plaggen ofwel vlechtwerk; op de hoeken of in het midden van de zijden stonden

¹ De westkant van huis II is bijna geheel verstoord door waterkuil V, dus de lengte kan niet met zekerheid bepaald worden

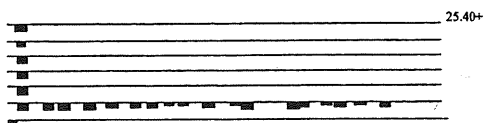
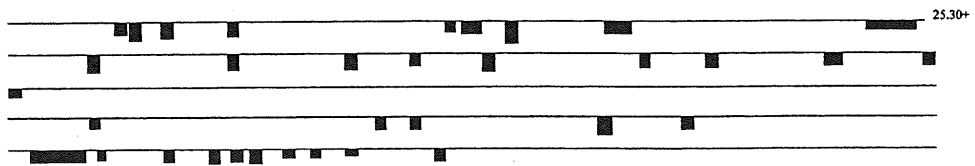
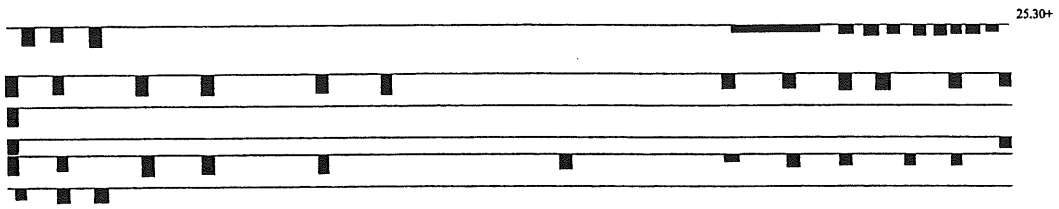
² 'Huis' III: het is niet duidelijk of het hier om een huis gaat of een bijgebouw.

Afb. 6 Putten- en sporenkaart (voor detail plategrond huis I en II zie afb. 7). Proefstapel I en 8 bevatten geen sporen en zijn buiten beschouwing gelaten.

Afb. 7 Huisplattegronden en schematisch overzicht van de diepte van de paalkuilen. De pijlen geven ingangspartijen aan en de kruisjes ontbrekende paalkuilen (tek. M.J.M. de Wit)

palen. De verkleuringen die van deze komhutten in de grond achterblijven, worden hutkommen genoemd.

Ten zuiden en noorden van huis I lagen twee hutkommen, hutkom I en II, die beide een afmeting hadden van ongeveer 2 bij 3 meter. De andere twee hutkommen, hutkom II en IV zijn groter, namelijk 3 bij 5 meter (afb. 8).

In hutkom I, ten zuiden van huis I, werden paalkuilen in het midden van de korte zijden en in het centrum van de hutkom aangetroffen. In het midden van de oostzijde zaten zelfs twee paalkuilen naast elkaar. Verder werd aan de rand van de hutkom op 20 cm onder het vlak een houtskoolbaan gevonden.

In het midden van de korte oost- en westzijden en in het midden van de noordwand van hutkom II, ten noorden van huis I, werden tevens palen aangetroffen. De paalkuil in de noordkant van de hutkom was 50 cm diep. Aan de hand van het aardewerk wordt hutkom II gedateerd tussen 100 en 150 AD.

Rondom hutkom III, ten noordwesten van huis I, bevond zich een donkere rand die aan de westkant een opening had, de ingang van de hutkom. Op de zuidwest- en noordoosthoek, in het midden en middenin de korte zijden van de hutkom werden palen aangetroffen. Daarnaast werd in het zuidwest kwadrant van de hutkom ongeveer 10 cm onder het vlak een brandlaag aangetroffen. De hutkom oversnijdt een greppel. Hoewel de zeer rechte vorm van hutkom III deed vermoeden dat de wand wel eens uit houten planken heeft kunnen bestaan, liet de vondst van een aantal kleine paalkuiltjes in de zuidrand van het zuidwestkwadrant zien dat de hutkom toch een vlechtwerkwand moet hebben gehad.

In het midden van de oostwand werd in de donkere rand een complete pot aangetroffen (vondstnr. 113)(afb. 9), te dateren in de 4e eeuw. De pot heeft op de overgang hals-buik nagelindrukversiering en is wellicht destijds als bouwoffer in de hutkom geplaatst.

Van hutkom IV, gelegen tussen huis I en waterkuil IV in, was alleen de uiterste onderkant bewaard gebleven; in het vlak waren alleen de omtrek en een paar vage verkleuringen te zien. Wel werd duidelijk dat de hutkom een paar keer verbouwd en/of vernieuwd is.

Spieker.

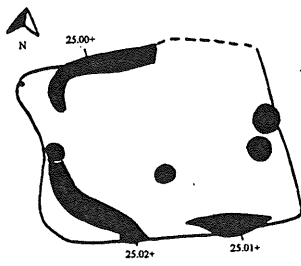
Ten noordoosten van waterput II werd een negenpalige spieker gevonden.

Spiekers zijn graanopslaggebouwtjes, die op palen boven de grond werden gebouwd. Ze werden zowel bij boerderijen als in het open veld geplaatst. De spieker had een zeer regelmatig patroon; bij het couperen bleek dat de palen een grote omvang hadden en t.o.v. het vlak zo'n 30 cm diep waren. De paal in de zuidoosthoek bleek verbrand. De spieker had een afmeting van 2,5 bij 2,5 meter.

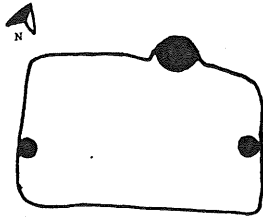
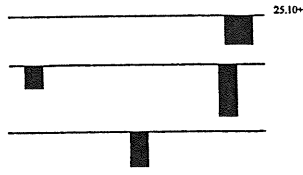
Aardewerk uit één van de paalkuilen dateert uit de 2e/3e eeuw.

Waterkuilen.

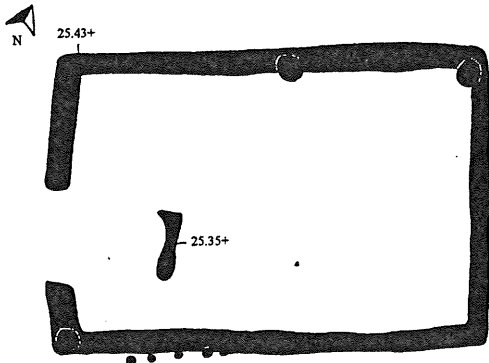
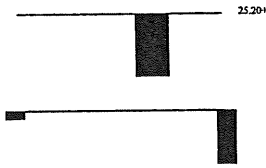
Op het onderzoeksterrein zijn in totaal vijf waterkuilen gevonden. Gezien de grootte van het onderzochte nederzettingsterrein is dit een opmerkelijk hoog aantal. Slechts één waterkuil, waterkuil I, had een aanzienlijke diepte, namelijk drie meter. Onderin de kuil werd een aantal scherven van een pot aangetroffen (vondstnr. 50). De pot was niet compleet, maar bij reconstructie bleek dat het gaat om een vrij grote versierde pot gaat. De versiering bestaat uit drie horizontale banen met daartussen schuine strepen en gearceerde driehoeken. Onder de onderste horizontale baan zijn hangende bogen aangebracht. Binnen de horizontale banen en langs alle overige versierpatronen

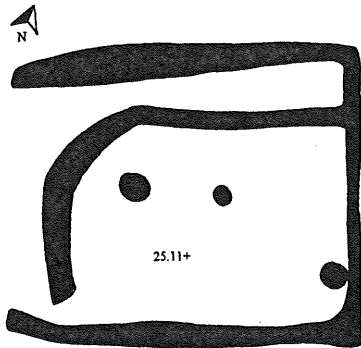
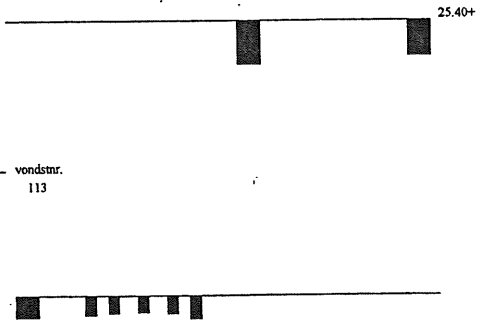
HUTKOM I

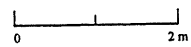
HUTKOM II

HUTKOM III

HUTKOM IV

Afb. 8 Hutkom I t/m IV (tek. H.B. Huizenga & M.J.M. de Wit)

Afb. 9 Pot, gevonden in hutkom III, 4e eeuw na Chr. (vondstnr. 130) (foto:ARC)

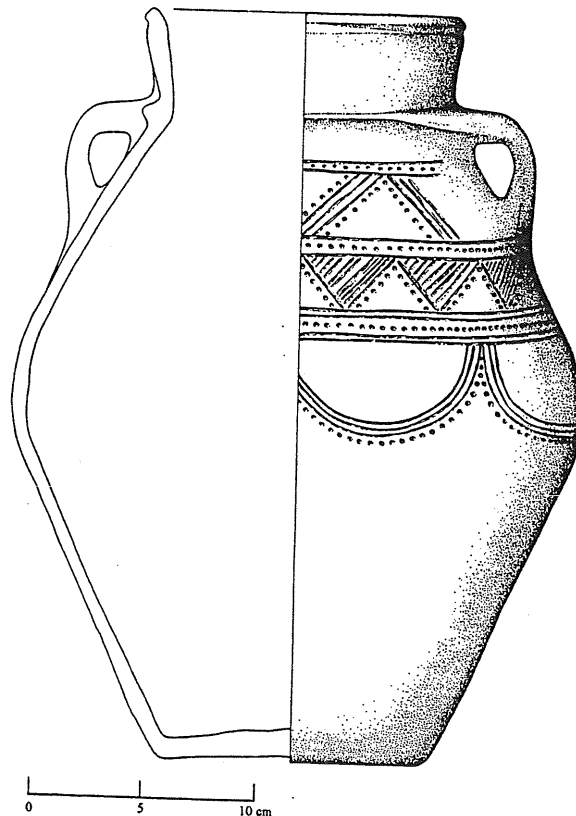
lopen stippellijnen (afb. 10). De pot is van het type Eddelak; dit type wordt gedateerd aan het eind van de 2e en in de 3e eeuw (Tischler, 1954: 46).

De andere vier waterkuilen hadden een veel geringere diepte, zo'n anderhalve meter. De leemlaag, waarop het water in de kuil bleef staan, zat hier waarschijnlijk dicht aan de oppervlakte; waterkuil I ligt het meest oostelijk, dus het laagst.

Afgezien van waterkuil IV werd in alle waterkuilen in de bovenste laag (veel) aardewerk aangetroffen. Dit komt omdat de waterkuilen na gebruik als zodanig als afvalputten gingen

fungeren. In de bovenste laag van waterkuil III werd een stuk van een handmolen gevonden (vondstnr. 123).

Handmolens werden gebruikt om graan te malen. Vanaf de IJzertijd bestonden ze uit twee delen, een biconcave³ looper en een convexe⁴ ligger, die op elkaar werden geplaatst. Beide hadden in het midden een doorboring waar een stok doorheen werd gestoken; de looper draaide op de ligger en door de doorboring van de looper konden de graankorrels naar het maalvlak stromen.

Afb. 10. Pot van het type Eddelak (vondstnr. 50), 2e/3e eeuw na Chr., reconstructie (tek. R. Aalders)

³ Concaaf: holrond (de rand is dikker dan het midden).

⁴ Convex: bolrond (gewelfd en aflopend naar de rand).

In de rand van de looper zat een doorboring waarin een stok werd gestoken om de looper te bewegen.

Het fragment dat in waterkuil IV werd gevonden is gemaakt van tefriet (een soort basaltlava) en afkomstig uit de Duitse Eifel. Het gaat om een deel van een ligger, die een diameter heeft van 40 cm en een 5 cm brede zijkant. De zijkant heeft verticale groeven als decoratie. Op grond hiervan en vanwege de diameter kan de looper beschouwd worden als een type Westerwiltwerd, genoemd naar de handmolen die in de wierde Westerwiltwerd, gemeente Ezinge, werd gevonden. Deze handmolen heeft afwisselend in twee haaks op elkaar staande richtingen ondiepe parallelle groeven op het maalvlak van de looper en verticale groeven op de rand van de looper en op de zijkanten van zowel looper als ligger.

Handmolens van dit type zijn vaker in Drenthe aangetroffen, zoals in Peelo en Wijster, en hebben een datering van 100-400 AD (Harsema, 1980).

Aan de hand van het aardewerk worden waterkuil II en III gedateerd in de 2e/3e eeuw; waterkuil II zou ook iets ouder kunnen zijn (1e tot 3e eeuw). Waterkuil V bevat onder andere aardewerk uit de 4e eeuw en heeft de jongste datering.

Greppels.

Bijna over het hele onderzoeksterrein werd een groot aantal greppels aangetroffen. De greppels lopen erg recht en hebben vaak scherpe hoeken. Te denken valt dan ook aan erfscheidingen.

Er zijn drie lange noordoost-zuidwest georiënteerde greppels (A t/m C) en haaks daarop vijf noordwest-zuidoost lopende greppels (D t/m H). Greppels A t/m C en D t/m H lopen parallel aan elkaar. Opvallend is de identieke oriëntatie van de erven. In de greppels zijn nauwelijks indicaties voor de paalkuilen die het vlechtwerk ondersteunden gevonden. Volgens Kooi (1991/92) kwam het echter ook vaak voor dat geprefabriceerde vlechtwerkwanden in een van tevoren gegraven greppel werden geplaatst. In dit geval zijn inderdaad in de greppel geen duidelijke paalkuilen te herkennen. De greppels zijn gemiddeld tussen de 20 en 30 cm diep en vaak donker van vulling. In doorsnede hebben ze een vrij rechte bodem. Op bepaalde plaatsen is te zien dat erfscheidingen na verloop van tijd vernieuwd werden.

Vondstmateriaal

Naast de reeds vermelde vondsten (maalsteenfragment, potten) bestaat het vondstmateriaal uit een aantal stukken onbewerkte vuursteen en natuursteen en honderden scherven aardewerk.

Behalve het kleine scherfje terra sigillata is al het aardewerk inheems en handgevormd. Het meeste aardewerk is onversierd; afgezien van de scherven van de pot van het type Eddelak en de pot gevonden in hutkom III hebben nog eens ongeveer 20 scherven een versierpatroon.

De versiering op de scherven valt uiteen in een aantal categorieën:

- horizontale en verticale rijen stippen op de buik (vondstnr. 71)
- besmeten buik (vondstnr. 71)
- doorboorde oren (vondstnr. 1, 86 en 104)
- niet-doorboorde oren (vondstnr. 109 en 117)
- patroon van horizontale en verticale banen met aan weerszijden van de verticale banen zeven schuine streepjes op de buik (vondstnr. 109)
- verticale lijnen met aan weerszijden vingerindrukken (vondstnr. 71)
- schuine streepjes onder elkaar (vondstnr. 88)

- horizontale en verticale banen met daarbinnen rijen stippen (vondstnr. 109)
- vingerindrukken in de rand (vondstnr. 104)

Deze versierpatronen zijn onder andere ook op het aardewerk uit Wijster aangetroffen (van Es, 1968) en zullen in Romeins Drenthe gangbaar zijn geweest.

Tevens bevindt zich onder het aardewerk een miniatuurpotje (hoogte 6,5 cm, Ø 8 cm)(vondstnr. 117) en een scherf van een potje waarvan de bodem doorboringen heeft en die wellicht als een soort vergiet gediend heeft (vondstnr. 88).

Botanisch onderzoek

In totaal zijn acht monsters onderzocht op aanwezigheid van zaden en houtskool. De monsters zijn afkomstig uit hutkom I, hutkom II en hutkom IV, uit een drietal grote kuilen (spoor 27, uitbreiding sleuf 4, spoor 45, WP 13 en spoor 63, WP 13), uit een haardje (spoor 6, WP 9) en uit erfscheiding C.

De monsters zijn geflotteerd, gezeefd over een zeef van 0,5 mm maaswijdte en bekeken onder een stereomicroscop bij een vergroting van 10 x voor het zadenonderzoek en 200 tot 400 x voor het houtskoolonderzoek.

In de monsters zijn geen voorraden cultuurgewassen aangetroffen; alleen in het monster uit hutkom III werden een halve korrel gerst en een korrel tarwe gevonden. De rest van de monsters bevat zaden die bij het schonen van granen zijn achtergebleven en weggegooid, zoals wikke, zuring, beklierde duizendknoop en melganzevoet (determinatie: Dr. Ing. G. de Roller).

Afgezien van het haardje is in de monsters weinig houtskool aangetroffen. Eik is in het algemeen de dominerende houtsoort; dit is snel en regelmatig gegroeid hout, wellicht geteeld. Er zijn aanwijzingen dat het hout vers gebrand is. De verbrandingstemperatuur is, gezien het ontbreken van versinterd hout, niet hoger geweest dan ongeveer 650 graden Celcius. De overige houtsoorten die in de monsters aangetroffen werden zijn els, berk, hazelaar, es, wegedoorn en wilg. Hierbij zijn ook takresten aanwezig, afkomstig van bijvoorbeeld sprokkelhout. Opvallend is het samengaan van soorten die thuishoren op droge gronden, zoals hazelaar en eik, en het voorkomen van els en wilg, die de voorkeur geven aan natte omstandigheden. Es is een houtsoort die met name groeit op jonge, vruchtbare gronden en voor zijn snelle groei veel voedingsstoffen nodig heeft. In de omgeving van Emmen is naar verwachting weinig geschikte grond voor es. Els en wilg kunnen langs waterlopen hebben gestaan. In nederzettingen werd wilg vaak in vlechtwerk verwerkt. In het monster van hutkom II werd een kleine hoeveelheid wilg aangetroffen en aangezien hutkommen vaak wanden van vlechtwerk hadden, is de aanwezigheid van wilg hier te verklaren. Wegedoorn is een heester die voornamelijk wordt gevonden in bossen en bosranden. Het hout is onbelangrijk en de bessen zijn giftig. Het hout zal daarom niet bewust zijn verzameld en bij toeval in de nederzetting terecht zijn gekomen, bijvoorbeeld tussen sprokkelhout (determinatie: Dr. I. Stuijts)

CONCLUSIE

Op de plaats van de toekomstige Frieslandweg bevond zich in de eerste eeuwen na de jaartelling een kleine boerenederzetting. Zo'n nederzetting bestond over het algemeen uit een groot woonstalhuis met daarbij één of meerdere waterputten, hutkommen en spiekers. Het geheel werd omgeven door een zogenaamde erfscheiding, een afrastering van palen en vlechtwerk.

De bewoners deden zowel aan akkerbouw als aan veeteelt. Hoewel de meeste gebruiksvoorwerpen zelf werden vervaardigd of uit de nabije omgeving afkomstig waren, werd er ook met verder gelegen streken handel gedreven, zoals te zien is aan de scherf terra sigillata en het stuk handmolen.

In het onderzoeksterrein is een aantal bewoningsfasen te herkennen.

Omdat bijna alle sporen rond de 2e en 3e eeuw na Chr. zijn te dateren, zullen de bewoningsfasen elkaar redelijk snel hebben opgevolgd. Ervan uitgaande dat alle gebouwen en waterkuilen zich binnen de erfscheiding bevonden en dat het woonstalhuis zich in het midden van de erfscheiding bevond (Kooi e.a., 1987), kan de volgende (voorzichtige) reconstructie worden gemaakt:

fase 1 (afb. 10), de oudste fase, bestaat uit erfscheidingen A en H, huis II, waterkuil I en IV en hutkom I. De daaropvolgende fase 2 (afb. 11) bestaat uit erfscheidingen B, E, F en G, huis I, waterkuil II en III, hutkom IV en de spieker. De laatste fase tenslotte, fase III (afb. 12), bestaat uit erfscheidingen C en D en hutkom III.

Aangezien fase 1 en fase 2 in het onderzoeksterrein overlappen, kan het natuurlijk zijn dat waterkuil II of III, hutkom IV of de spieker toch tot fase 1 moeten worden gerekend i.p.v. fase 2. Gezien de snelle opvolging van bewoningsfasen kan dit niet met zekerheid worden vastgesteld.

Hutkom II kan theoretisch tot alle fasen worden gerekend. De ligging van de hutkom, net ten noorden van huis I en II, pleit er echter voor dat de hutkom tot fase 1 of 2 hoort. Ook de datering van het aardewerk, dat de hutkom in de 2e/3e eeuw plaatst, terwijl hutkom III van fase 3 4e eeuws materiaal bevat, wijst hierop.

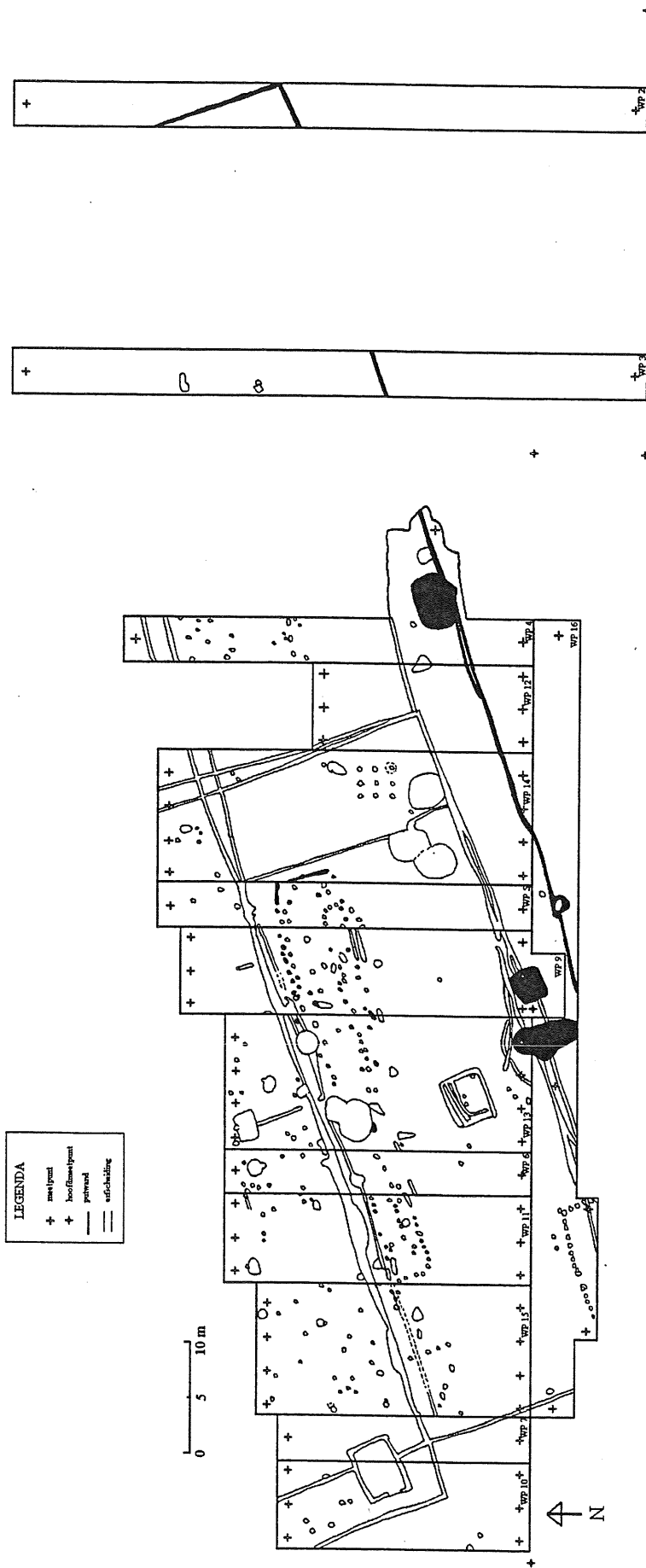
Probleemgevallen vormen 'huis' III en waterkuil V. Van 'huis' III kan niet gezegd worden of het inderdaad een huis is of een bijgebouw (zie noot 1). In het eerste geval hoort 'huis' III zeker niet tot bewoningsfase I daar normaal gesproken het woonhuis centraal in de erfscheiding werd geplaatst. In het tweede geval zou 'huis' III wel bij bewoningsfase I kunnen horen.

Waterkuil V ligt over huis I heen en valt buiten bewoningsfase III. Het heeft geen connecties met andere sporen en staat dus op zichzelf. De datering van het aardewerk geeft tevens aan dat waterkuil V jonger is dan de rest van de sporen.

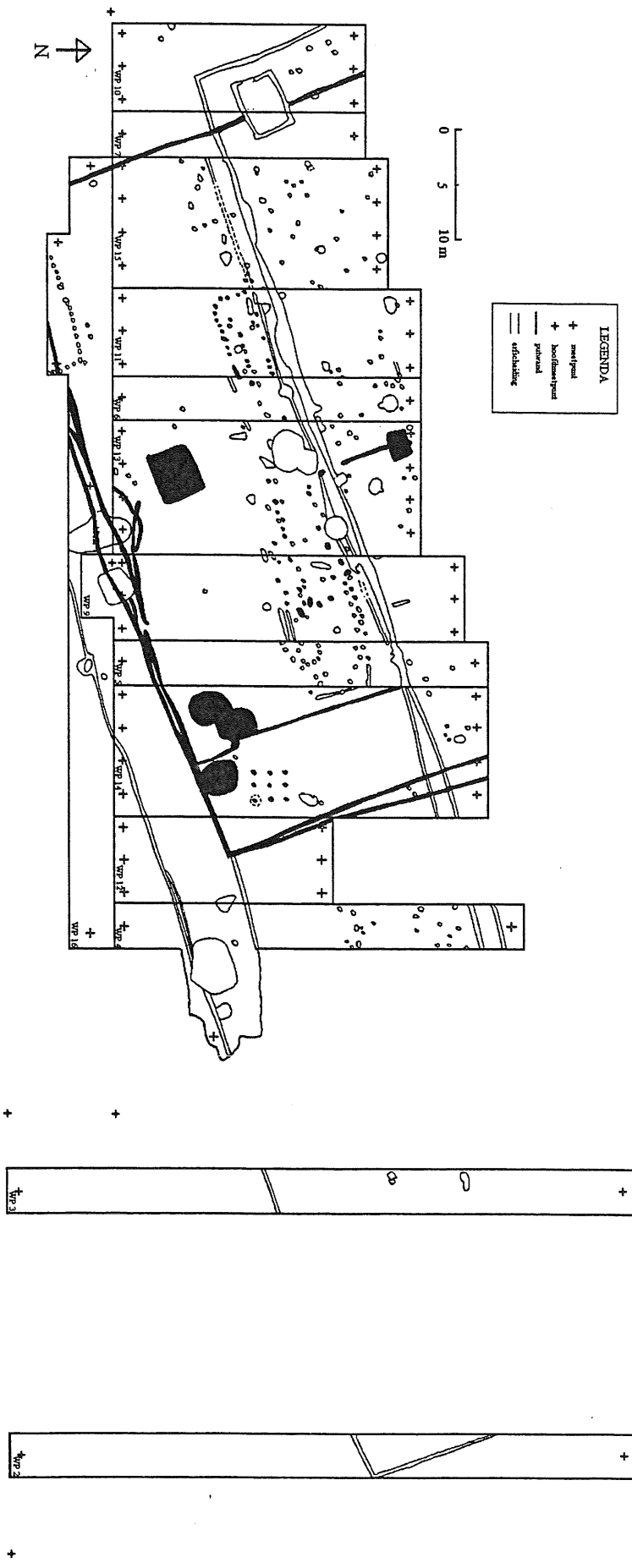
Concluderend kan gesteld worden dat op het terrein van de toekomstige Frieslandweg in ieder geval drie en mogelijk zelfs vijf verschillende bewoningsfasen uit de Romeinse tijd en wellicht deels ook uit de IJzertijd zijn aangetroffen.

Maar een (klein?) deel van de bewoning op de Emmeres is onderzocht. Zonder twijfel lopen de sporen ten noorden en zuiden van het opgravingsterrein door. Helaas is de bewoning ten zuiden van het opgravingsterrein verstoord door de Langgrafweg en de huidige Frieslandweg. Het is echter geheel niet ondenkbaar dat zich aan de zuidkant van de huidige Frieslandweg nog bewoningssporen bevinden.

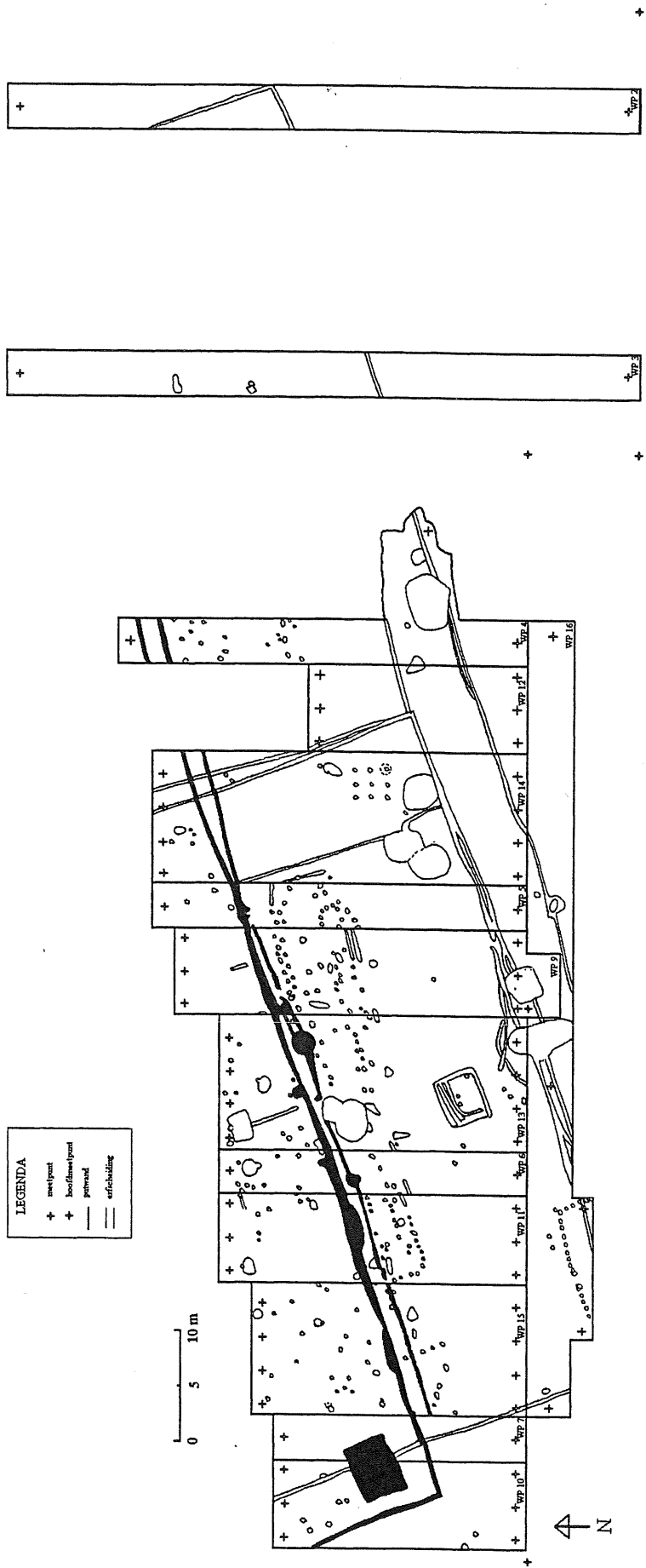
Ten opzichte van de overige bewoningssporen uit de Romeinse tijd rond Emmen, zoals gevonden te Noordbarge en op de Noordbargeres, kan het onderzoek langs de Frieslandweg misschien iets toevoegen aan het bestaande idee van deze bewoning. De Romeinse sporen te Noordbarge en op de Noordbargeres, resp. anderhalve en één

Afb. 11 bewoningsfase I

Afb. 11 Bewoningsfase 2

Afb. 13 Bewoningfase 3

kilometer ten zuiden van het onderzoeksgebied langs de Frieslandweg, gaven het idee de Romeinse bewoning te Emmen er niet zo uitzag als in Wijster, d.w.z. compacte, omheinde nederzettingen met vaste erven, maar veel meer verspreid was (De Wit, 1999). De huidige resultaten zouden echter ook kunnen pleiten voor bewoning à la Wijster.

Dat zich op deze plaats bewoning heeft voorgedaan is niet verwonderlijk. De gunstige ligging, vlakbij het hoogste punt van de Hondsrug, moet door de eeuwen heen zeker aantrekkingskracht hebben gehad.

Getuigen hiervan zijn uiteraard de eerder genoemde hunebedden. Maar ook uit gesprekken met voorbijgangers tijdens het veldwerk blijkt dat zich nog veel meer archeologica in de omgeving bevindt; een aantal van hen gaf aan tijdens wandelingen op de Emmeres herhaaldelijk aardewerk, spinstentjes en vuurstenen werktuigen te vinden.

Met het onderzoek langs de Frieslandweg is eens te meer gebleken dat de Emmeres een archeologisch waardevol gebied is waar in de toekomst rekening mee moet worden gehouden.

LITERATUUR

Es, W.A. van, 1967. Wijster: a native village beyond the imperial frontier, 150-425 AD. *Palaeohistoria* XI, Groningen.

Harsema, O.H., 1980. *Handmolens. Maalstenen en handmolens in Drenthe van het neolithicum tot ca. 1300 A.D.* Assen.

Huijts, C., 1992. *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe. Reconstructiemodellen van 1300 vóór tot 1300 na Chr.* Arnhem.

Kooi, P.B., 1991/1992. Project Peelo: het onderzoek in de jaren 1977, 1978 en 1979 op de es. *Palaeohistoria* 33/34. pp. 165-285, Groningen.

Kooi, P.B., Delger, G., Klaassens, K., 1987. A chieftain's residence at Peelo? A preliminary report on the 1987 excavations. *Palaeohistoria* 29. p. 133-144.

Taayke, E., 1996. *Die einheimische Keramik der Nrdlichen Niederlande, 600 v. Chr. bis 300 n. Chr.* Heerhugowaard.

Tischler, F., 1954. Der Stand der Sachsenforschung, archäologisch gesehen. 35. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission.* p. 46.

Waterbolk, H.T., 1980. Hoe oud zijn de Drentse dorpen? *Westerheem* XXIX, 2. p. 190-212.

Wit, M.J.M. de, 1999. Archeologisch onderzoek op de Noordbargeres te Emmen, gemeente Emmen. *ARC Publicaties* 26 (= voorlopig rapport). Groningen.

AFBEELDINGEN

1.	De ligging van Emmen	7
2.	De ligging van het onderzoeksgebied	8
3.	Het onderzoeksgebied met de boorpunten	9
4.	De ligging van de proefsleuven	10
5.	Voorraadpot, 2e/3e eeuw na Chr. (vondstnr. 1)(foto:ARC)	11
6.	Putten-en sporenkaart (voor detail plattegrond huis I en II zie afb 7) Proefsleuf 1 en 8 bevatten geen sporen en zijn buiten beschouwing gelaten	13
7.	Huisplattegronden en schematisch overzicht van de diepte van de paalkuilen. De pijlen geven ingangspartijen aan en de kruisjes ontbrekende paalkuilen (tek. M.J.M. de Wit)	14
8.	Hutkom I t/m V (tek. H.B. Huizenga & M.J.M. de Wit)	17
9.	Pot, gevonden in hutkom III, 4e eeuw na Chr. (vondstnr. 113) (foto:ARC)	18
10.	Pot van het type Eddelak (vondstnr. 50), 2e/3e eeuw na Chr., reconstructie (tek. R. Aalders)	19
11.	Bewoningsfase 1	22
12.	Bewoningsfase 2	23
13.	Bewoningsfase 3	24

BIJLAGE I
boorstaten

Nr.	Diepte cm -maaiveld	Grens	Omschrijving
1	0-30 30-55 55-85 85-95	geleidelijk geleidelijk geleidelijk	bouwvoor, zand donkerbruin zand, licht grindrijk, donkerbruin zand, bruingrijs zand, licht grindrijk, geel + zwartbruin (<i>verstoord?</i>)
2	0-35 35-60	geleidelijk	bouwvoor, zand donkerbruin humeus zand, bruin; onafgerond grind
3	0-25 25-60	geleidelijk	bouwvoor, zand donkerbruin humeus licht grof zand, bruin
4	0-25 25-65 65-75	geleidelijk scherp	bouwvoor, zand donkerbruin humeus zand, een enkel grindje zand, oranjegeel, enkele onafgeronde grindjes
5	0-30 30-60 60-100	geleidelijk geleidelijk	bouwvoor, zand donkerbruin zand, bruingrijs en bruingeel, <i>verstoord</i> zand, geel, enkele grove grindjes
6	0-40 40-60	geleidelijk	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart zeer licht lemig zand, geelgrijs
7	0-50 50-65	geleidelijk	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart zand, geel (<i>verstoord</i>), 65cm steen: einde boring
8	0-40 40-60	geleidelijk	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart zand, geel, enkele grindjes
9	0-60 60-65	diffuus	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart zand, geel, 65cm steen: einde boring
10	0-45 45-65	geleidelijk	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart zand, geel
11	0-38 38-60	scherp	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart licht lemig zand, geel
12	0-35 35-60	geleidelijk	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart zand, geel, rond 35cm 2 grindjes (2cm Ø)
13	0-45 45-55 55-60	scherp scherp	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart zand, bruin zand, geel
14	0-35 35-45 45-60	scherp scherp	bouwvoor, zand donkerbruin zand, bruingrijs (<i>esdek</i>) zand, geel, rond 45cm een grindje (2cm Ø)
15	0-60 60-80	scherp	zand, bruingeel <i>verstoord</i> licht lemig zand, geel
16	0-32 32-45 45-60	geleidelijk geleidelijk	bouwvoor, zand donkerbruin zand, bruin (<i>esdek?</i>) zand, geel
17	0-35 35-50 50-60	scherp scherp	bouwvoor, zand donkerbruin zand, bruin (<i>esdek?</i>) grof zand, oranjegeel
18	0-50 50-60	scherp	bouwvoor + esdek, donkerbruin/zwart, <i>verstoord</i> zand, geel

Nr.	Diepte cm –maaiveld	Grens	Omschrijving
19	0-45 45-70 70-100	geleidelijk scherp	bouwvoor, zand donkerbruin zand, buin (<i>esdek?</i>) licht lemig zand, geel, grindrijk
20	0-48 48-53 53-100	scherp scherp	bouwvoor, zand donkerbruin zand, bruingrijs (<i>esdek?</i>) zand, geel
21	0-50 50-105	geleidelijk	bouwvoor, zand donkerbruin zand, bruingeel, <i>tussen 50-60cm licht verstoord</i>
22	0-42 42-48 48-60	scherp scherp	bouwvoor, zand donkerbruin zand, bruingrijs (<i>esdek?</i>) zand, geel
23	0-75 75-100	scherp	zand, donkerbruin, bruin, geel, <i>verstoord</i> licht lemig zand, geel
24	0-35 35-42 42-60 60-75	geleidelijk scherp scherp	bouwvoor, zand donkerbruin zand, bruingrijs (<i>esdek</i>) zand, bruingeel zand, geel
25	0-50 50-70 70-100	geleidelijk scherp	bouwvoor + <i>esdek</i> , donkerbruin/zwart zand, oranjegeel zand, geel + <i>vuursteen</i>
26	0-52 52-65	geleidelijk	bouwvoor + <i>esdek</i> , donkerbruin/zwart zand, grijsbruin, steen op 65cm: einde boring
27	0-45 45-70 70-100	geleidelijk geleidelijk	bouwvoor + <i>esdek</i> , donkerbruin/zwart zand, bruingeel zand, geel
28	0-55 55-65 65-75	scherp scherp	bouwvoor + <i>esdek</i> , donkerbruin/zwart zand, bruin (<i>esdek</i>) zand, bruingeel
29	0-50 50-75 75-100	scherp scherp	bouwvoor + <i>esdek</i> , donkerbruin/zwart zand, bruingeel zand, geel
30	0-35 35-50 50-60	scherp scherp	bouwvoor, zand donkerbruin, <i>verstoord</i> zand, bruin (<i>esdek</i>) zand, geel

Tabel 1. Boorstaten.

BIJLAGE II

documentatie

dagrapporten:

M. de Wit: 3 december 1999
13 t/m 24 december 1999
5 t/m 12 januari 2000

tekeningenlijst:

ARC

fotolijst:

ARC

verblijfplaats van vondsten en documentatie

De documentatie bevindt zich in het archief van het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA) van de Rijksuniversiteit Groningen, Poststraat 6, 9712 ER, Groningen. De vondsten zijn afgeleverd bij het Noordelijk Archeologisch Depot te Nuis onder opgravingsnummer 76.

COLOFON

tekst: M.J.M. de Wit
fotografie: H.E. Veenstra
tekeningen: R. Aalders, H.B. Huizenga & M.J.M. de Wit
produktie: M.J.M. de Wit

ARC-Publicaties 29
Redactie: J. Schoneveld

Groningen 2000